

Н. П. СВИРИДЮК

**КЛАСИФІКАЦІЯ КОНФЛІКТІВ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА**

В статье рассмотрены актуальные вопросы классификации конфликтов в профессиональной деятельности юриста. Произведен анализ этой проблемати-

© СВИРИДЮК Наталія Петрівна – здобувач кафедри філософії права та юридичної логіки КНУВС

ки как базиса в предотвращении, решении или прекращении юридического конфликта.

Ключевые слова: классификация конфликтов, деятельность юриста, юридический конфликт.

The actual issues of classification conflicts in lawyer professional activities are considered in the article. In particular, the problems as specific base in prevention, decision, and cessation of law conflicts are analyzed.

Key words: classification conflicts, law conflicts.

Конфлікт – це явище породжене реальними протиріччями, що існують у всіх сферах буття громадянина, суспільства і держави. Зустрічаються конфлікти різного типу, вони бувають більш, або менш гострими, стимулюючими рух вперед і такі що породжують тупикові ситуації. Різноманітність і численність конфліктів, які можна віднести до юридичних, складають об'єктивну основу, що сприяє розвитку теоретичних досліджень направлених на їх впорядкування і класифікацію.

Різноманітне коло конкретних питань конфліктології в аспекті соціолого-правового, психологічного, праксеологічного аналізу висвітлюється в роботах вчених – С.Алімова, Г.Антонова-Романовського, Л.Волошиної, О.Баєва, О.Бандурки, В.Друзя, Б.Водолазького, Н.Грішиної, М.Гутермана, Д.Зеркіна, В.Кожевникова, Н.Крогіус, В.Кудрявцева, С.Кудрявцева, Г.Ложкіна, Н.Повякель, М.Панова, Л.Герасіної, В.Тація, Ю.Тодики, Т. Соловійової, Н.Монохіної, О. Ставицької, М.Філімонова та ін. Проте, потребує більш глибокого дослідження проблема класифікації юридичних конфліктів як певного базису щодо їх аналізу в професійній діяльності юриста.

Проблема типології виникає у всіх науках тих, що мають справу з безліччю різних об'єктів. Спроби побудови типології соціальних конфліктів постійно здійснюються багатьма конфліктологами. Для цього ними використовуються різноманітні критерії і підстави класифікації.

Типологічний аналіз конфлікту в межах предмету дослідження, з-поміж загального методологічного значення, допомагає більш чітко виділити ті суспільні відносини, ту частку конфліктних ситуацій, що безпосередньо можуть мати місце у професійній діяльності юриста.

Відомі різні класифікації соціальних конфліктів. Колізії різного характеру можуть бути між країнами, націями, органами влади, підприємствами, працівниками і адміністрацією, членами трудового колективу тощо. Найбільш простою є типологія, що базується на виділенні сфер прояву конфліктів. За цією ознакою конфлікти можна розділити на економічні, політичні, ідеологічні, зокрема, міжнаціональні, сімейні, трудові, міжнародні, екологічні, нормативно-правові тощо. Цілком правомірно говорити про конфлікти міжособистісні і групові, локальні, регіональні і глобальні, ситуаційні і позиційні, короткострокові і довгострокові тощо.

Відомий американський конфліктолог А.Рапопорт ще з початку 60-х років переконливо довів, що не можна всі конфлікти підганяти під єдину універсальну схему: є конфлікти типу «сутичок», коли супротивників розділяють непримиренні протиріччя і розраховувати на вирішення конфлікту можна лише у разі перемоги; є конфлікти типу «дебатів», де можлива суперечка, маневри, але в принципі обидві сторони можуть розраховувати на компроміс; є конфлікти типу «ігор», де

обидві сторони діють в межах одних і тих же правил, тому вони ніколи не завершуються і не можуть завершитися руйнуванням всієї структури відносин¹.

На думку американського психолога М.Дойча, можна виділити наступні типи конфлікту: 1) «справжній конфлікт» – зіткнення інтересів існує об'єктивно, усвідомлюється учасниками і не залежить від якого-небудь легко змінного чинника; 2) «випадковий або умовний конфлікт» – залежить від випадкових, таких, що легко піддаються зміні обставин, що не усвідомлюються його учасниками, він припиняється у разі усвідомлення реально наявних альтернатив; 3) «зміщений конфлікт» – причини конфлікту, що є явними і сприймаються, лише певним чином пов'язані з об'єктивними причинами, що є його основою; 4) «невірно адресований конфлікт» – адресується не тим сторонам, що розігрують реальний конфлікт. Це робиться або ненавмисно, або свідомо, з метою провокування зіткнення в групі супротивника, тим самим послаблюючи її і приховуючи конфлікт між його реальними сторонами; 5) «прихований конфлікт», який через об'єктивні причини є ймовірним, але не актуалізується; він може бути зміщеним, невірно адресованим або ніяк не представленим в свідомості людей; 6) «помилковий конфлікт» – що не має об'єктивних підстав, виникає в результаті помилкових уявлень і непорозумінь; конфлікт може початися як помилковий, але, сформувавши у учасників нові мотиви і установки, перетворитися на реальний².

У науковій літературі існують і інші варіанти типізації соціальних конфліктів за різними ознаками. При цьому лише виникає запитання – які з них стосуються юридичних конфліктів? Загальні міркування про типологію конфліктів цілком можуть бути застосовані і до юридичних конфліктів. Кожна з типологій, класифікацій має свої переваги і в тій або іншій ситуації може опинитися вельми доречною при розгляді проблем, що виникають у зв'язку з вирішенням конкретного конфлікту у професійній діяльності юриста. Визначення окремих, особливих типів соціальних конфліктів дозволяє конкретизувати протиріччя, що лежать в основі протиположностей, проблему походження, підставу розвитку, а також умови і можливості подолання або регуляції конфліктів в юридичній сфері.

Специфіка юридичного конфлікту, на відміну від будь-якого іншого соціального конфлікту, полягає в тому, що вона визначається юридичними характеристиками. У зв'язку з тим, що проблематика конфліктної поведінки багатоаспектна, а види і варіанти такої поведінки в юридичній сфері багатоманітні, типологія і класифікація юридичних конфліктів, на нашу думку, може проводитися за різними ознаками: за галузями права, в яких відбувається конфлікт; за структурою норми, що відноситься до конфлікту; за різновидом правозастосовної установи; за характером зв'язку з механізмом правового регулювання; за формою реалізації права; за характером домінуючих мотивів; за характером конфліктних дій тощо.

Очевидно, що при такому розмаїтті критеріїв класифікації одні і ті ж варіанти конфліктної поведінки можуть потрапляти в різні типологічні ряди. Наприклад, вивчаючи характер конфліктної поведінки різних суб'єктів, можна аналізувати також характер домінуючих в їх діяльності мотивів.

Ступінь вивченої конфліктної поведінки, класифікованої за переліченими ознаками, різний. Типологія юридичних конфліктів за одними ознаками є достатньо розробленою, за іншими – менш розробленою, за третіми – взагалі не розробленою (зазначені ознаки класифікації просто пропонуються автором як можливі).

Найбільш розробленою є класифікація юридичних конфліктів за галузями права. В принципі конфлікти можливі у кожній галузі права. Тому, залежно від то-

го які на сьогоднішній день існують галузі права, такі можуть бути і конфлікти, певним чином такий підхід і формує базові засади для класифікації конфліктів у професійній діяльності юриста. Найпоширеніші конфліктні взаємодії пов'язані з питаннями цивільного, фінансового, трудового, сімейного, житлового права. Поширені конфлікти, що відносяться до сфер дії кримінального (кримінальні конфлікти), кримінально-процесуального (кримінально-процесуальні конфлікти) права. Нерідко зустрічаються господарські, екологічні і інші конфлікти, регульовані нормами адміністративного права. Останнім часом почастишали конфлікти між органами, влади, що підпадає під дію конституційного права. У вітчизняній науковій літературі є дослідження спеціально присвячені конфліктам, що відбуваються в різних галузях права (наприклад, немало досліджень з трудових конфліктів, кримінальних, кримінально-процесуальних, сімейних, екологічних тощо).

Типологія юридичного конфлікту за галузями права, за структурою норми, що до нього відноситься, за різновидом правозастосовної установи запропонована і проаналізована В.Н.Кудрявцевим³. Розглянемо дану ним типологію.

Класифікуючи всі конфлікти в юридичній сфері за галузями права, він виділяє в особливу групу міжнародний і міжнаціональний конфлікти, що регулюються нормами міжнародного права, договорами і угодами між державами, а також конституційним законодавством.

На його думку, є багато змішаних варіантів конфліктних взаємовідносин. Наприклад, конфлікт між громадською організацією (політичною партією, профспілкою) і державними органами може в період свого виникнення взагалі не мати юридичного характеру, але потім виявитися правовим у зв'язку з тими або іншими законодавчими нормами (конституційне, адміністративне, фінансове право тощо). Змішані типи юридичних конфліктів зустрічаються і у взаємовідносинах громадян, особливо при довгострокових сварках і склоках за місцем роботи або проживання. Багатогалузевий характер з юридичної точки зору можуть мати міжнаціональні конфлікти: у них можуть бути використані, наприклад, норми конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, процесуального права тощо.

Галузь матеріального права, до якої відноситься конфлікт, не визначає на сто відсотків використання процесуальних засобів, якими цей конфлікт може бути вирішений. Наприклад, цивільні справи можуть бути розглянуті судом або арбітражем, можливі також третейський суд або адміністративна процедура (наприклад, розірвання шлюбу). Юридичним процедурам вирішення конфліктів приділяється самостійна увага в галузевих юридичних дисциплінах.

Розглянемо тепер класифікацію юридичних конфліктів залежно від структури відповідних правових норм. У основі конфлікту може лежати різне тлумачення і розуміння або недотримання, порушення практично будь-якої норми права: уповноважуючої, зобов'язуючої або забороняючої. Звичайно, в останньому випадку конфлікти трапляються частіше. Але характер норми позначається не тільки на частоті конфліктів, але і на тому, які суб'єкти виступають в тому або іншому випадку як конфліктуючі сторони.

За уповноважуючої норми конфлікт може швидше виникнути не з державним органом, а з приватною особою – фізичною або юридичною, чий інтереси, на їх думку, порушені або можуть бути порушені уповноваженим суб'єктом.

У випадку зобов'язуючої норми – коло суб'єктів юридичного конфлікту може бути більш широким: він є можливим як між зобов'язаною особою і державою (у

разі невиконання обов'язку), так і між цією особою і його контрагентами. Наприклад, контролер в автобусі, виконуючи свій обов'язок, намагається оштрафувати пасажирів без квитка, який ухиляється від сплати штрафу і вступає із цього приводу в конфлікт з контролером. Якщо, ухиляючись від цього конфлікту, контролер відпустить безбілетника, він вступить в інший конфлікт – з державою.

При застосуванні заборонних норм конфлікти полягають головним чином в тому, що відповідна фізична або юридична особа порушує ці норми. Типовим прикладом можуть бути правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища.

Класифікація юридичних конфліктів за системою державних правозастосовних або правоохоронних органів є зручною саме тому, що формує яву про компетенцію цих органів у разі виникнення конфліктних ситуацій. Треба зазначити, що ця компетенція достатньо чітко визначена стосовно правоохоронних органів (міліції, прокуратури тощо). Але якщо конфлікти виникають у зв'язку з роботою інших державних установ, різних міністерств, відомств, вони можуть супроводжуватися плутаниною, тяганиною, пересилкою паперів тощо. Запровадження нового порядку оскарження незаконних дій як посадових осіб, так і державних органів дає можливість активізувати боротьбу з цими негативними явищами. Класифікація конфліктів за системою державних правозастосовних і правоохоронних органів корисна перш за все для громадян, які повинні мати чітку інформацію, щодо звернення на предмет вирішення спірних питань.

Типологія конфліктів в юридичній сфері досліджена і В.А.Льованським⁴. Ним розглянуті типи конфліктів в правовій і антиправовій (протиправній) сферах, де обидві сторони, що протистоять, знаходяться в одній з цих сфер або одна сторона знаходиться в одній сфері, а інша – в іншій.

В.А.Льованський виділяє наступні основні типи юридичних конфліктів, при яких обидві сторони знаходяться в одній сфері: а) конфлікт в правовій сфері (наприклад, дискусія прихильників різних концепцій права, вузького і широкого розуміння права); б) конфлікт у сфері правового закону, тобто протікає в цивілізованих, правових законодавчо затверджених формах. Це бажаний варіант, при якому представники права можуть сприяти переведенню конфлікту в інші способи взаємодії сторін (простий приклад: суддя при розлученні пропонує сторонам подумати ще раз, помиритися і так далі); в) конфлікт, при якому один аспект дій сторін, – правовий, а інший – протиправний; г) конфлікт, в якому спостерігається змішування правових, законних і протиправних дій обох сторін; д) конфлікт у сфері антиправового закону (наприклад, конфлікти «корінного» населення з «некорінним» в багатьох колишніх республіках СРСР, засновані на законах, що суперечать міжнародному праву, порушують права людини); е) конфлікт повністю знаходиться в протиправній (антиправовій) сфері, наприклад, сутичка двох банд рекетирів).

Перерахуємо типи юридичних конфліктів, запропоновані В.А.Льованським, за яких одна сторона протистояння знаходиться в одній сфері, а інша в іншій: а) одна сторона конфлікту знаходиться у сфері права, а інша – в протиправній сфері (наприклад, конфлікт захисника прав людини, що передбачені нормами міжнародного права, але не закріплені в законодавстві даної країни, з валютаристським, злочинним замахом на права людини); б) одна сторона конфлікту знаходиться у сфері права, інша – у сфері правового закону (це конфлікт, в якому одна сторона діє за принципами або нормами міжнародного права, не закріпленими в законодавстві даної країни, а інша – також за нормами права, але законодавчо

закріпленими. І хоча існує принцип пріоритету міжнародно-правових норм над внутрішньодержавними, на практиці друга сторона має перевагу, особливо якщо виникають колізії між принципами і нормами самого міжнародного права. Так, можуть увійти у протиріччя принцип непорушності меж суверенних держав і право націй на самовизначення); в) одна із сторін конфлікту знаходиться у сфері антиправового закону, а інша – в злочинній (протиправній) сфері (наприклад, боротьба диктаторського режиму з організованою злочинністю, із застосуванням з боку держави особливо жорстоких засобів, що суперечать принципам і нормам міжнародного права (тортури, знущання тощо); г) одна із сторін конфлікту знаходиться у сфері правового закону, а інша – в протиправній сфері (наприклад, боротьба МВС зі злочинністю, заснована на законах країни, і які відповідають міжнародному праву); д) одна сторона конфлікту знаходиться у сфері права, а інша – у сфері антиправового законодавства (наприклад, боротьба академіка Сахарова з тоталітарним режимом).

У подальшому, виділяючи кримінальний конфлікт, як різновид юридичного, з'являється можливість більш детальної ілюстрації механізму і динаміки юридичного конфлікту.

Традиційна кримінологічна модель аналізу насильницьких злочинів майже не звертає уваги на міжособистісну взаємодію між злочинцем і жертвою, що має місце до скоєння злочину. Поряд з тим, події насильницького злочину зазвичай передусе послідовність циклів взаємодії, що складаються із взаємних стимулів і реакцій злочинця і потерпілого. Достатньо чітко з цього приводу висловилися віктимологи, що займаються аналізом поведінки жертви та міжособистісної взаємодії злочинця і жертви. Зокрема, А.В. Рівман і Л.В. Франк, на основі західного віктимологічного досвіду і власного поглибленого емпіричного дослідження, прийшли до висновку, що основним змістом злочинних і дозлочинних подій є міжособистісна взаємодія⁵. В.Я. Рибальська безпосередньо ототожнила дозлочинні події з конфліктом, що розвивається за спіраллю⁶. Насильницькі і деякі інші злочини Ю.М. Антонян точно, на наш погляд, назвав «злочинами відносин»⁷.

Для усвідомлення того, що цим злочинам, як правило, передусе конфліктна ситуація, достатньо навіть звернутися до понять, що традиційно вживаються у вітчизняній кримінології, з метою позначення мотивів насильницьких злочинів. Так, наприклад, поняття «помста», «ревнощі», «злість» мають прямий зв'язок з конфліктними взаємовідносинами. Такий же зв'язок не важко побачити і з приводу формулювань «необхідна оборона», «перевищення меж необхідної оборони», «опір представників влади» тощо.

Таким чином, як специфічний різновид конфліктів, у сфері правових відносин, можуть бути виділені конфлікти, що стосуються кримінально-правової сфери, або кримінальні конфлікти.

Отже, безперечно, що типологія юридичного конфлікту може конструюватися за різними ознаками. Але на сьогоднішній день ще не існує єдиної типології, яка повністю і однозначно відображає будь-який соціальний конфлікт. Немає і єдиної типології юридичного конфлікту. Тому, дана проблема залишається невирішеною. На сьогоднішньому етапі розвитку юридичної конфліктології перед дослідниками, на наш погляд, має стояти спочатку завдання пошуку всіх можливих ознак класифікації юридичного конфлікту, що може сприяти контролю, регулюванню, вирішенню конфліктів і передбаченню їх наслідків, а потім – вироблення єдиної типології для всіх конфліктів в юридичній сфері, що у свою чергу є базисом для

подальшого аналізу конфліктів у конкретних ситуаціях професійної діяльності юриста і може сприяти подальшому їх контролю, регулюванню, вирішенню і передбаченню їх наслідків.

Таким чином, найважливішим аспектом кожного конфлікту є шляхи і способи його попередження, припинення і вирішення. Якщо ж виходити із способів попередження, вирішення або припинення конфліктів у професійній діяльності юриста, то майже кожен з них можна назвати правовим, бо не буває, мабуть, такого випадку, коли не можна було б за допомогою юридичних норм і інститутів втрутитися в розвиток тих або інших подій. Тобто, можна стверджувати, що не кожен конфлікт правовий, але практично кожен може завершитися тією або іншою юридичною процедурою. Юридичні можливості запобігання, вирішення або припинення конфлікту є окремим питанням нашого подальшого дослідження.

1. *Фишер Р., Юри У.* Путь к согласию, или переговоры без поражения. – М., 1992. – С. 8. 2. *Deutsch M.* Konfliktregelung. – Munchen, 1976. – S. 19–22. 3. *Юридический конфликт: сферы и механизмы* (Юридическая конфликтология. Ч. 2. / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М., 1994. – С.14–16. 4. Там само. – С. 17–21. 5. *Ривман А.В.* Виктимологические факторы и профилактика преступления. – Л., 1975; *Франк Л.В.* Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. – Душанбе, 1977. 6. *Рыбальская В.Я.* Виктимологические исследования в системе криминологической разработки проблемы профилактики в системе преступлений несовершеннолетних // Вопросы борьбы с преступностью. – 1980. – Вып. 33. 7. *Антонаян Ю.М.* Роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления. – М., 1973.